
 Prikaz

Geoffrey Swain
Tito: A Biography

I. B. Tauris, London i New York, 2011, 219 str.

Biografija Josipa Broza Tita, koju je prošle godine u biblioteci "Communist Lives" objavio I. B. Tauris iz pera Geoffreya Swaina, profesora sovjetskih studija na Sveučilištu Glasgow, korisna je knjiga, naročito za početnike u studiranju Jugoslavije, socijalističkih/komunističkih organizacija i samog Tita, koji ne prestaje biti atraktivna tema novim istraživačima. Radi se o konciznoj (191 stranica teksta i bibliografija) političkoj biografiji koja vješto balansira između domaćih i vanjskopolitičkih tema u Titovu opusu. Autor odmah na početku deklarira svoje simpatije za Tita te ga ocjenjuje kao osobu koja je komunizam vidjela kao "ideologiju oslobođenja", a ne porobljavanja. On jest bio diktator, kaže Swain, ali je pogrešno tretirati ga kao "totalitarnog vođu", a još apsurdnije kao "staljinista". Titov je politički put u najvećem svom dijelu neovisan o Staljinovu, a od 1948. i izravno mu je suprotstavljen. Tito je naime (a ne Milovan Đilas) bio prvi disident u socijalističkoj Europi. Knjiga uvjerljivo pokazuje da je Tito već i u predratnom razdoblju (u doba frakcijskih borbi u KPJ, kao i u razdoblju od 1937. do 1941) pokušavao voditi koliko-toliko samostalnu politiku, te da je bio u najmanju ruku rezerviran prema direktivama koje su dolazile "odozgo", tj. iz Kominterne ili od Staljina osobno. To se

nastavilo, kao što autor pokazuje, i u Drugom svjetskom ratu. Tito nije bio neposlušan prema Sovjetskom Savezu, ali je vidio da su "recepti" koji dolaze izvana često u potpunom neskladu s potrebama vremena i trenutka u kojem se on sam nalazio. S problemom direktiva koje su dolazile iz drugog konteksta i bez razumijevanja lokalnog suočavali su se i drugi komunisti tog doba, o čemu je nedavno u dokumentarnom serijalu o Titu svjedočila Vanda Novosel. No treba istodobno spomenuti da su neki Titovi suvremenici i suradnici – primjerice Vicko Krstulović u prvoj, tek objavljenoj knjizi memoara – također upozorili da su i oni koji su bili "ispod" Tita u jugoslavenskoj partijskoj hijerarhiji imali sličan problem s njim. I on je, naime, kaže Krstulović, znao izdavati naredbe i upute koje su se onima na nižim stepenicama činile pogrešne, te su ih pokušavali ignorirati ili čak i otvoreno sabotirati kad god je za to bilo prilike.

Ta dva uvida u Titovu poziciju u odnosu na Staljina značajna su jer su u suprotnosti s novim trendovima u postjugoslavenskoj i antijugoslavenskoj publicistici, u kojoj se upravo inzistira na staljinističkom karakteru samog Josipa Broza Tita te na njegovoj navodno apsolutnoj poslušnosti Staljinu sve do raskida 1948. Swainova knjiga pokazuje da nije bilo tako.

Najbolji dijelovi knjige odnose se na ona razdoblja koja su inače pomalo "zaboravljena" ne samo u našoj nego i u svjetskoj historiografiji – na unutrašnje sukobe u KPJ prije Drugog svjetskog rata i na sam rat. Poslijeratno razdoblje analizirano je "na brzinu", iako su glavni trendovi dobro objašnjeni. Taj se dojam stječe naročito kad je riječ o opisu 1970-ih. Opis dinamike u trokutu Tito – London – Moskva ti-

jekom Drugog svjetskog rata vjerojatno je najbolji dio ove biografije. Autor pokazuje da je Tito podjednako "proizvod" Londona i Moskve, koliko god se on sam daleko više plašio Britanaca nego SSSR-a. Možda malo preveliko značenje pridaje onome što zove "Dugi marš" kroz Bosnu i Hercegovinu 1942-1943. S druge strane, odnosi četnika i partizana opisani su precizno, iako o toj temi nije rečeno ništa što nismo već mogli pročitati, npr. u odličnoj novoj studiji o Drugom svjetskom ratu u okupiranoj Jugoslaviji koju je napisao Stevan Pavlović ("Hitler's New Disorder", 2008). Uzgred rečeno, ova se biografija i ne temelji na novim dokumentima i u njoj nema mnogo novih interpretacija. Unatoč tome korisna je kao koncizan uvod u studij jugoslavenskog socijalizma. Njezina je vrijednost prije svega u sintetičnosti i naglašavanju glavnih trendova. Takav je pristup potreban zato što su neki drugi pokušaji pisanja biografija Josipa Broza Tita (mahom domaćih autora) završili nabranjem i citiranjem dokumenata, ali bez dublje analize i sinteze. U tom su smislu te biografije možda kompatibilne: Swain slika širokim kistom, ali nije deskriptivan i ne upada u zamku da od šume ne vidi drvo.

Vrijednost je ove biografije i u tome što autor nije zanemario Titove suradnike, a neke od njih "izvlači" na površinu iz "drugog plana". To se odnosi na Sretena Žujovića, Andriju Hebranga i – naročito – Svetozara Vukmanovića-Tempa, o kojima se u dosadašnjim analizama socijalističkog razdoblja pisalo daleko manje nego o "velikoj četvorci": Tito, Kardelj, Ranković, Đilas (ne nužno tim redom). O Hebrangu se nakon 1990. u Hrvatskoj pisalo više, a i u nedavno objavljenoj biografiji Vladimira Bakarića (autora Dine Mujadževića) on ima

značajno mjesto. Važnu novu interpretaciju uloge Svetozara Vukmanovića-Tempa dao je nedavno Vladimir Unkovski-Korica u svojoj (zasad još neobjavljenoj) disertaciji, obranjenoj na LSE-u. O Žujoviću se nije pisalo, iako se radi o jednom od važnih komunističkih vođa iz predratnog i ratnog razdoblja. No, kao što navodi Todor Kuljić u svojoj knjizi *Sećanje na titoizam* (2011), staljinisti su "zaboravljeni" kao žrtve jugoslavenskog socijalizma, uglavnom zato što se "ne uklapaju" ni u nacionalističku ni u liberalnu ideologiju povijesti, koje dominiraju u suvremenom postjugoslavenskom povijesnom diskursu. Swain svu trojicu "izvlači iz zaborava".

Ova knjiga pokazuje da je komunistički pokret uvijek bio interno heterogen, i to na svim razinama: od lokalnih preko jugoslavenske pa do internacionalne. Upravo suprotno danas dominantnoj interpretaciji prema kojoj se radilo o sistemu "jednoulja", koja dopušta iznimku jedino kad se radi o inter-republičkom odnosno inter-etničkom ograničenom pluralizmu, Swainova knjiga pokazuje da su se unutar Partije neprekidno vodile rasprave te da su razlike pritom bile velike. Isto se odnosi i na sukobe između pojedinih komunističkih partija: ne samo između jugoslavenske i sovjetske nego i u slučaju mađarsko-sovjetskih, albansko-sovjetskih i čehoslovačko-sovjetskih odnosa. Polazeći od istraživanja koje je nedavno objavio Svetozar Rajak (o jugoslavensko-sovjetskim odnosima za vrijeme Hruščova: *Yugoslavia and the Soviet Union in the Early Cold War*, 2010) te od prethodno objavljenih memoara Veljka Mićunovića, Geoffrey Swain precizno i vrlo elokventno opisuje važnost odnosa prema Titu i titoizmu za unutrašnju političku dinamiku u hruščovljevskom Sovjetskom

Savezu. Ostaje da se napravi i studija o jugoslavensko-sovjetskim odnosima za vrijeme Brežnjeva: ona bi pokazala važnost Titove politike za odnose u sovjetskom bloku čak i u kasnim 1960-im (čehoslovačka kriza) i u 1970-im (pojava sindikata Solidarnost, koji je inspiriran upravo samoupravnim alternativom, što su njegovi glavni akteri uvijek priznavali).

Čitajući o tim permanentnim raspravama o “pravcima razvoja” jugoslavenskog socijalizma, stječe se dojam da je Tito jednostavno “izgubio konce” te da je na kraju ostao negdje na “pola puta” u najavljenim pokušajima radikalnog reformiranja socijalizma. Swain daje za pravo i onima koji Tita tretiraju kao prvog disidenta socijalističkog svijeta i onima koji kažu (poput Milovana Đilasa i praksisovaca) da je postao “barjaktar birokratizacije” (str. 191). On se stalno kolebalo između totalnog zaokreta od stare (“staljinističke”, “državno-birokratske”) prakse i vjernosti socijalističkom projektu, koji ipak treba organiziranu, a ponekad i čvrstu, strukturu. Swain uvjerljivo pokazuje da je Tito stalno imao priliku formirati neku unutarpartijsku koaliciju za radikalnije promjene, ali da se to nije usudio iz niza razloga, koji u ovoj knjizi možda nisu ozbiljno uzeti u obzir (npr. strah od sovjetske reakcije, koja se – unatoč priličnoj hrabrosti samog Tita i KPJ – ipak nije mogla tek tako zanemariti, i to zbog hladnoratovske strukture na koju su pristali i na Zapadu, a ne samo na Istoku). Tu je priliku imao sa Đilasom (1954), pa kasnije s Tempom (iako ne u istom smjeru), sa srpskim liberalima (1972), a – usudio bih se reći temeljem vlastitog rada na tim temama – i s Kardeljem: no u svim slučajevima on je bio daleko oprezniji od onoga što su ti drugi od njega očekivali. Swain naročito ističe

iskustvo 1968, kad je “Tito skrenuo ukri-vo” i odlučio ne slušati raspoloženje progresivnih elemenata društva. To se odnosi podjednako na studente, na radnike i na lijeve intelektualce (*Praxis*), koji su tražili manje-više isto: veće i odlučnije zaokrete u smjeru koji je Partija sama proklamirala, ali ih zbog svog “birokratskog” karaktera nikada nije ostvarila. Swain tu vidi početak kraja jugoslavenskog socijalizma i titozizma. Ne kaže to izriječno, ali njegova knjiga navodi na jedan gotovo paradoksalan zaključak: Tito, kome se ne može poreći hrabrost i odvažnost tijekom cijelog njegova života, ipak nije bio dovoljno odlučan i hrabar da učini odlučujuću zaokret s obzirom na uobičajeno.

Ostaje, naravno, pitanje: bi li sudbina jugoslavenskog socijalizma bila drukčija (i da je bila, bi li bila bolja ili lošija) da je Tito i u 1970-ima bio revolucionar? Je li Jugoslaviji tada trebala nova revolucija (ili nastavak, odnosno implementacija stare) ili – napuštanje revolucije u smjeru mirnije transformacije? Iz Swainove biografije moguće je izvući oba zaključka, jer on, primjerice, sa simpatijama gleda na Đilasa koji zapravo traži formiranje jedne vrste dualnosti (socijalističko-komunističke) ili pluralnosti ondje gdje je postojao monizam (dopuštanje samo KPJ). To se kasnije ponavlja s Tempovim intencijama da sindikat učini “paralelnom organizacijom”, no također bez uspjeha. Praksisovci i studenti također sebe vide kao socijalističku alternativu Partiji – no ni to ne uspijeva. Dakle, bi li uvođenje stvarnog – a ne samo verbalnog “pluralizma samoupravnih interesa” u nekoj institucionalnoj formi – spasilu cijeli projekt?

To pitanje ostaje neodgovoreno, ali veličina i uspjeh neke knjige i jest u tome

da nam prezentira i predloži za razmišljanje otvorena pitanja. Ova biografija Josipa Broza Tita pravo je osvježenje u odnosu na visokokomercijalizirane i politički pristrane pokušaje koji se posljednjih nekoliko godina javljaju u Zagrebu i Beogradu (prije svega od strane para Zvonimir Despot – Pero Simić, kao i od raznih Titovih liječnika, sobarica, akademskih voajera i filmskih fantasta). Ozbiljna, sažeta i prije svega poštena prema predmetu svog istraživanja, bit će od velike koristi studentima koji u svijetu u kojem nema vremena za dugotrajno čitanje žele dobiti brzu i korektnu opću sliku o jednoj važnoj historijskoj ličnosti te o prostoru i vremenu u kojem je živjela.

Dejan Jović

Recenzija

Todor Kuljić
Sećanje na titoizam:
između diktata i otpora

Beograd, Čigoja štampa, 2011, 268 str.

Nova knjiga Todora Kuljića, *Sećanje na titoizam: između diktata i otpora*, plod je nastavka njegova istraživanja Tita i titoizma (njegove ideologije i djelatnosti), koje je istraživanje već rezultiralo odličnim djelom – Titovom političkom i intelektualnom biografijom (*Tito – sociološkoistorijska studija*, 1998; 2. dopunjeno izd. 2004). U suvremenoj poplavi šundovske literature o Titu, u kojoj su u prvom planu ljubavnice, špijuni, kuhari, zabavljači i liječnici, Kuljić

se svrstava na drugu stranu, te ostaje jedan od rijetkih ozbiljnih istraživača titoizma.

Možda treba početi upravo od toga. Kuljić, naime, drži da je taj trend *depolitizacije* i *deideologizacije* Tita namjeran, a ne slučajan. U novom kontekstu, koji obilježavaju tržište i liberalni kapitalizam, za Tita ima mjesta samo ako se može pretvoriti u komercijalni brend. On se “redizajnira da ne bi bio okidač socijalnog bunta” (str. 153), jer “razdvojen od svojih oslonaca (partije, vojske i države), Tito postaje prazan brend” (str. 180). Kuljić ukazuje i na druge zaokrete u reinterpetaciji Titove ličnosti i djela, primjerice na “kroatizaciju”, kojom se on “nacionalizira” kao hrvatska, a ne i jugoslavenska ili globalna politička ličnost. Njegove se “zasluge” priznaju samo iz konteksta hrvatske suverenosti, a Jugoslavija se pritom ne spominje. Taj je trend vidljiv i u drugim primjerima: npr. u slučaju (poluslužbenog) interpretiranja partizanske vojske kao “hrvatskih antifašista”, ali nikad kao dijela jugoslavenskog antifašističkog pokreta. U Hrvatskoj – koju autor poznaje ipak površno – dolazi i do *broziranja* Tita (termin je moj, a ne Kuljićev). Osnovna škola u Kumrovcu, primjerice, promijenila je ime iz “OŠ Maršal Tito” u “OŠ Josipa Broza”, čime se Tita svodi na zagorskog seljačića i “dječaka sa Sutle”. Time on prestaje biti “heroj sa Sutjeske i Neretve”, kako primjećuje Kuljić, koji je propustio spomenuti da je Titova kuća u Kumrovcu danas postala dio “etnosela”. **Etnoselo** i Tito – to su dva zapravo nespojiva pojma, koja su se – eto – ipak nekako spojila. Sličan zaokret događa se i s Kućom cvijeća, Titovim grobom i turističkim kompleksom u Beogradu organiziranim oko njega. “Premda Tito nije izmešten iz groba, izmešten je smisao Kuće cveća.”